

ביאורים

הרמב"ם מסיים את הלכות תשובה בפרק העוסק בעבודת ה' מאהבה. איך נושא זה קשור להלכות תשובה? כשאדם עובד את ה' מאהבה הוא עובד את ה' רק בגלל אהבתו אליו ולא כדי לקבל שכר. לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. הוא עושה את האמת בגלל שהיא אמת. הדרך להגיע לדרגה של עבודת ה' מאהבה היא דרך ארוכה. כשילד הוא קטן אי אפשר לחנכו לקיים תורה ומצוות אלא רק על ידי פרסים ושכר. זו הדרך היחידה לרוממו בעבודת ה'. לאט לאט, עם השנים, כששכלו מתפתח אפשר להוציאו מהדרגה הנמוכה של עבודת ה' אל הדרגה הרצויה שהיא עבודת ה' מאהבה. נמצא שהאדם חזר בתשובה על עבודת ה' הנמוכה שהייתה לו והתרומם לקיים את מצוות ה' של 'ואהבת את ה' אלוהיך'. זו הסיבה שבגללה הרמב"ם חתם את הלכות תשובה עם עבודת ה' מאהבה. עד פרק זה למדנו על תשובה מחטאים ומאי עשיית רצון ה'. בפרק זה אנו למדים שגם אדם שמעולם לא חטא צריך לעשות תשובה. תשובה זו היא על המדרגה הנמוכה של עבודת ה' שהייתה לו. זו תשובה שחייבת להיעשות כי אין אדם שהגיע לעבודת ה' לשמה בלי שעבר דרך עבודת ה' שלא לשמה.

עבודת ה' מאהבה היא דרגה גבוהה מאוד. האהבה כלפי ה' צריכה להיות מוחשית אצל האדם כך שכל הזמן הוא יהיה דבוק במחשבתו אל הקב"ה כמו שאהוב מהרהר באהבתו כל הזמן. לכן זו דרגה שאין כל חכם זוכה להגיע אליה. אברהם אבינו זכה והגיע למדרגה זו. אם כך, האדם הפשוט יכול לחשוב שאין לו כל שייכות לדרגה זו. הרמב"ם מחדש שציווי ה' שאנו אומרים כל יום 'ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך' מנחה אותנו להגיע לדרגה זו. לפיכך כל יהודי מצווה לשאוף כל חייו להגיע למדרגה זו. ואם לא יגיע אין עליו כל טרוניה, שהרי לא עליו המלאכה לגמור, אך אי אתה בן חורין להיבטל ממנה.

הרחבות

• המצווה שבאהבת ה'

שִׂיֵאֵהֶב אֶת יי אֱהָבָה גְדוֹלָה יִתְּרָה רַבָּה עִזָּה עַד מְאֹד. אהבת ה', עליה מדבר הרמב"ם, היא מצוות עשה, והוא מנה אותה בספר המצוות: "והמצווה השלישית היא שצונו לאהבו יתעלה וזה שנתבונן ונשכיל מצותיו ופעולותיו עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג וזאת היא האהבה המחוייבת...".

בהמשך, הוסיף הרמב"ם שמצווה זו כוללת גם ציווי לגרום לאנשים אחרים לאהוב את ה': "וכבר אמרו שמצוה זו כוללת גם כן שנדרוש ונקרא האנשים כולם לעבודתו יתעלה ולהאמין בו. וזה כי כשתאהב אדם תשים לבך עליו ותשבחהו ותבקש האנשים לאהוב אותו. וזה על צד המשל כן כשתאהב האל באמת כמה שהגיעה לך מהשגת אמיתתו הנה אתה בלא ספק תדרוש ותקרא הכופרים והסכלים לידיעת האמת אשר ידעת אותה". [ספר המצוות לרמב"ם מצוות עשה ג]

בעל ספר החינוך פירט את דיני מצוות אהבת ה': "דיני המצווה, שראוי לו לאדם שישים כל מחשבתו וכל מגמתו אחר אהבת השם, ויעריך בלבו תמיד כי כל מה שהוא בעולם מעושר ובנים וכבוד, הכל כאין וכאפס ותוהו כנגד אהבתו ברוך הוא, ויגיע תמיד כל היום בבקשת החכמה למען ישיג ידיעה בו, סוף דבר יעשה כל יכלתו להרגיל מחשבות לבו כל היום באמונתו ויחודו עד שלא יהי יגע אחד ביום ובלילה בהקיצו שלא יהא זוכר אהבת אדוניו בכל לבו [ספר החינוך מצוה תיח].

שאלות לדין

א. "עושה אמת מפני שהוא אמת". מהו הפירוש המדויק לדברים, ואיזו הבנה רוצה הרמב"ם לשלול?

ב. שיר השירים הוא משל לאהבה בין היחיד מעם ישראל לקב"ה, או בין האומה כולה לקב"ה?

פרק עשירי עבודה מאהבה

1א אל יאמר אדם: הריני עושה מצוות התורה ועוסק בהתקמתה, כְּדִי שְׂאֶקְבַּל הַבְּרָכוֹת עוֹבֵד מִירָאָה הַפְּתוּבוֹת בָּהּ אוֹ כְּדִי שְׂאֶזְכֶּה לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְאֶפְרָשׁ מִן הָעֲבָרוֹת שֶׁהִזְהִירָה תוֹרָה מִן, כְּדִי שְׂאֶנְצַל מִן הַקְּלָלוֹת הַפְּתוּבוֹת בַּתוֹרָה אוֹ כְּדִי שְׂלֹא אֶפְרָת מִחַיֵּי עוֹלָם הַבָּא.

2א אִין רְאִי לְעֵבֵד אֶת יי עַל דְּרָף זֶה; שֶׁהַעוֹבֵד עַל דְּרָף זֶה הוּא עוֹבֵד מִירָאָה, וְאִינָה מַעֲלַת הַנְּבִיאִים וְלֹא מַעֲלַת הַחֲכָמִים. וְאִין עוֹבֵד אֶת יי עַל דְּרָף זֶה אֲלֵא עִמֵּי הָאֶרֶץ וְהַנְּשִׂיִם וְהַקְּטָנִים, שֶׁמְחַנְּקִין אוֹתוֹ לְעֵבֵד מִירָאָה, עַד שֶׁתִּרְבֶּה דַּעְתָּן וְיַעֲבְדוּ מֵאֲהָבָה.

1ב הַעוֹבֵד מֵאֲהָבָה - עוֹסֵק בַּתוֹרָה וּבְמִצְוֹת וְהוֹלֵךְ בְּנִתְיבוֹת הַחֲכָמָה לֹא מִפְּנֵי דָבָר בְּעוֹלָם, עוֹבֵד מֵאֲהָבָה לֹא מִפְּנֵי יִרְאַת הָרַעָה וְלֹא כְּדִי לִירֵשׁ הַטּוֹבָה, אֲלֵא עוֹשֶׂה הָאֱמֶת מִפְּנֵי שֶׁהוּא אֱמֶת, וְסוֹף הַטּוֹבָה לְבּוֹא בְּקָלָה.

2ב וּמַעֲלָה זֶה הִיא מַעֲלָה גְדוֹלָה עַד מְאֹד, וְאִין כָּל חָכָם זֹכֵךְ לָהּ. וְהִיא מַעֲלַת אֲבָרָהם אָבִינוּ, שֶׁקָּרָא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא "אֱהָבִי" (ישעיה מא, ח), לְפִי שְׂלֹא עֵבֵד אֲלֵא מֵאֲהָבָה. וְהִיא הַמַּעֲלָה שֶׁצָּנְנוּ בָּהּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל יְדֵי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, שֶׁנֶּאֱמָר: "וְאֶהְבֶּתְךָ אֶת יי אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ" וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ" (דברים ו, ח). וּבְזִמְנֵי שִׂיֵאֵהֶב אֶת יי אֱהָבָה הָרְאוּיָה - מִיָּד יַעֲשֶׂה כָּל הַמִּצְוֹת מֵאֲהָבָה.

ג וְכִיצַד הִיא הָאֱהָבָה הָרְאוּיָה? הוּא שִׂיֵאֵהֶב אֶת יי אֱהָבָה גְדוֹלָה יִתְּרָה רַבָּה עִזָּה עַד מְאֹד, עַד שֶׁתֵּהָא נַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְּאֱהָבַת יי, וְנִמְצָא שׁוֹגֶה בָּהּ תְּמִיד, כְּאִלוּ חוֹלֵי הָאֱהָבָה שֶׁאִין דַּעְתָּן פְּנִיָּה מֵאֲהָבַת אוֹתָהּ אֲשֶׁה שְׁהוּא שׁוֹגֶה בָּהּ תְּמִיד, בֵּין בְּשִׁכְבוֹ בֵּין בְּקוּמוֹ, בֵּין בְּשַׁעֲהָ שֶׁהוּא אוֹכֵל וְשׁוֹתָה - יִתֵּר מִזֶּה תִּהְיֶה אֱהָבַת יי בְּלֵב אוֹהֲבֵיו, שׁוֹגֵין בָּהּ תְּמִיד, כְּמוֹ שֶׁצָּנְנוּ: "בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ" (שם). וְהוּא שֶׁשְׂלֵמָה אוֹמֵר דְּרָף קְשָׁל: "כִּי חוֹלַת אֱהָבָה אֲנִי" (שיר השירים ב, ח). וְכָל שִׁיר הַשִּׁירִים מְשָׁל הוּא לְעַנְיָן זֶה.

עוֹבֵד מִירָאָה - גם העבודה לשם קבלת שכר נחשבת כיראה מאובדן השכר (ק). **וְהַנְּשִׂיִם** - בזמן הרמב"ם רוב הנשים לא זכו להשכלה. **וְסוֹף הַטּוֹבָה לְבּוֹא בְּקָלָה** - הטובה כלולה באמת, ואין להפכה למטרה. **בְּכָל לְבָבְךָ** - בכל כוחותיך. ופירשו חכמים: "ביצר טוב וביצר רע". ופירש רבנו: "שישים בלבב אהבת האל והאמונה בו אפילו בעת המרי והקעס והרוגז, שכל זה הוא יצר רע, כאמרם: 'בכל דרכיך דעהו' - אפילו בדבר עברה" (פח"מ ברכות ט, ה). **שׁוֹגֶה** - דבק בדבר בלא לשים לב לדבר אחר. **כְּאִלוּ** - כמו אלה. **וְכָל שִׁיר הַשִּׁירִים מְשָׁל הוּא לְעַנְיָן זֶה** - שיר השירים עוסק באהבה בין האישה לבין דודה (אהובה) כמשל לאהבה בין האדם לבין ה'.

ביאורים

איך האדם מגיע לאהבת ה' ? ככל שהאדם יודע ומכיר את הקב"ה - כך אהבת ה' גוברת בלבבו. הרמב"ם מונה שני סוגים של חוכמות שמביאות לאהבת ה' ;

הסוג הראשון הוא חוכמת התורה. בספר המצוות [מצווה ג] הוא כותב "שנתבונן ונשכיל מצוותיו ופעולותיו עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג וזאת היא האהבה המחוייבת".

הסוג השני הוא חכמות העולם. לאחר שהרמב"ם מתאר את יסודות העולם הפיזי והרוחני, הוא כותב ש"בזמן שאדם מתבונן בדברים האלו ומכיר כל הברואים, ממלאך וגלגל ואדם וכיוצא בזה, ויראה חכמתו של הקב"ה בכל היצורים וכל הברואים - מוסיף אהבה למקום" [הלכות יסודי התורה ד יב].

בשניהם האדם רואה את חוכמתו המופלאה של הקב"ה שמתגלית בתורה ובעולם כולו, וליבו מתמלא אהבה. על פי זה מובנת דרך החינוך של הנשים והקטנים. מלמדים אותם את מצוות ה' ואת חוכמות הטבע ומהם יגיעו לאהבת ה'.

הרמב"ם מחדש שמצוות אהבת ה' היא מיוחדת במינה. זו מצווה שאין לה קצבה. אין פרק זמן בחיים שבו האדם יכול לומר שהוא קיים את המצווה במלואה. שהרי אהבת ה' תלויה בידיעת ה'. ידיעה זו משתנית מיום ליום. אם כן, גם אהבת ה' של אתמול היא אינה המדרגה של היום. כל יום האדם צריך ללמוד יותר תורה ולהתעמק בהבנת הנהגת העולם. וממילא אהבתו לה' תגדל ותתגבר. בלימוד התורה והחוכמה הוא מתעלה ו'חוזר בתשובה' על האהבה שהיתה לו אתמול. נמצא, שכל חייו של האדם בתשובה.

הרחבות

• לימוד שאינו לשמה לשיטת הרמב"ם

יעסק אדם בתורה אפלו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. מדברים אלו של הרמב"ם שמקורם בדברי הגמרא, עולה שהלימוד שאינו לשמה, רצוי עבור מי שאינו יכול ללמוד לשמה. אולם דבר זה לכאורה סותר את דברי חז"ל במקורות אחרים שהתייחסו ללומד שלא לשמה בביקורת קשה, ואמרו שנעשית לו התורה סם המוות [תענית ז,ז]. ושנוח לו אם לא היה נולד כלל [מסכת כלה רבתי ה, א] ועוד.

הרמב"ם, התייחס לסתירה זו ותירץ: שמתרווהו שמעינן (משניהם שמענו) שאין ראוי לעסוק אלא לשמה ולשמה הוא העיקר ולא נצטוינו אלא לעסוק בה לשמה והעוסק שלא לשמה ראוי לו שלא נברא ואף על פי כן טוב הוא לעסוק בה שלא לשמה מאת שלא עסק בה כל עיקר שזה שעסק בה שלא כהוגן הואיל ועסק בה מתוך שלא לשמה יבוא לשמה" [שו"ת הרמב"ם מהדורת בלאו סימן תנה], כלומר, לשיטת הרמב"ם לימוד זה שאינו לשמה אינו רצוי כלל, אך בכל זאת חז"ל אמרו שלימוד כזה עדיף מאשר לא ללמוד כלל, כיוון שלימוד שלא לשמה יוביל את האדם לבסוף ללימוד לשמה [על פי ספר שערי תלמוד תורה, שער א פרק ב].

(שיטה זאת היא שיטת הרמב"ם, אולם ברש"י ובראשונים אחרים חילקו בין סוגי הלימודים לשמה, עיין באורך בספר שערי תלמוד תורה שם).

שאלות לדין

א. האהבה להקב"ה מתרחשת בשכל או ברגש?

ב. "שמתוך שלא לשמה בא לשמה". יש כאן תקווה או הבטחה? מדוע כדי להגיע ל"לשמה" צריך לעבור דרך ה"לא לשמה"?

1ד אָמרו חכמים הראשונים: שְׁמָא תֵּאמֵר: הֲרִינִי לְמַד תּוֹרָה בְּשִׁבִיל שְׂאֵהִיָּה עֲשִׂיר, בְּשִׁבִיל שְׂאֵקָרָא רַבִּי, בְּשִׁבִיל שְׂאֵקָבֵל שְׂכָר לַחַיִּי הָעוֹלָם הַפֶּה - תְּלַמּוּד לֹאמֵר: "לְאַהֲבָה אֶת יי" (דברים יא, יג ועוד): כָּל שְׂאֵתָם עוֹשִׂין, לֹא תַעֲשׂוּ אֶלָּא מֵאַהֲבָה.

עוסק בתורה לשמה

2ד ועוד אָמרו חכמים: "בְּמִצְוֹתָיו חֲפִץ מֵאֲד" (תהילים קיב,א) - "בְּמִצְוֹתָיו", וְלֹא בְּשִׂכָר מִצְוֹתָיו. וְכֵן הָיוּ גְדוּלֵי הַחֲכָמִים מִצְוִין לְנִבְוֵי תְּלַמְּיָדֵיהֶן וּמְשִׁפִּילֵיהֶן בְּיָחוד: אֵל תִּהְיוּ פְּעֻבָּדִים הַמְשִׁמְשִׁים אֶת הָרֵב עַל מְנַת לְקַבֵּל טוֹבָה, אֶלָּא הָיוּ פְּעֻבָּדִים הַמְשִׁמְשִׁין אֶת הָרֵב עַל מְנַת שְׂלָא לְקַבֵּל פְּלוּס, אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁהוּא הָרֵב - רָאוּי לְשִׁמְשׁוֹ. כְּלוּמֵר: עֲבָדוּ מֵאַהֲבָה.

1ה כָּל הָעוֹסֵק בְּתוֹרָה פְּדִי לְקַבֵּל שְׂכָר אוֹ פְּדִי שְׂלָא תִּגְיַע עֲדֵיו פְּרַעְנוּת - הֲרִי זֶה עוֹסֵק בְּהַ שְׂלָא לְשִׁמְהָ. וְכָל הָעוֹסֵק בְּהַ לֹּא לְיִרְאָה וְלֹא לְקַבֵּל שְׂכָר, אֶלָּא מִפְּנֵי אַהֲבַת אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ שְׂצוּהָ בְּהַ - הֲרִי זֶה עוֹסֵק בְּהַ לְשִׁמְהָ. וְאָמְרוּ חֲכָמִים: לְעוֹלָם יַעֲסֹק אָדָם בְּתוֹרָה אֶפְלוּ שְׂלָא לְשִׁמְהָ, שְׁמִתּוֹף שְׂלָא לְשִׁמְהָ בְּאֵ לְשִׁמְהָ*.

2ה לְפִיכָה, כְּשֶׁמְלַמְּדִין אֶת הַקְּטָנִים וְאֶת הַנְּשִׂים וְכָל עַמֵּי הָאָרֶץ - אֵין מְלַמְּדִין אוֹתָן אֶלָּא לְעַבֵּד מִיִּרְאָה וְכִדִּי לְקַבֵּל שְׂכָר, עַד שֶׁתִּרְבֶּה דַּעְתָּן וַיִּתְחַכְּמוּ חֲכָמָה יִתְרָה, מְגַלִּין לָהֶן רַז זֶה מְעַט מְעַט, וּמְרַגְלִין אוֹתָן לְעִנְיָן זֶה בְּנַחַת, עַד שֶׁיִּשְׁיַגְוּהוּ וַיִּדְעוּהוּ, וַיַּעֲבָדוּ מֵאַהֲבָה.

1ו דָּבָר יְדוּעַ וּבְרוּר שְׂאֵין אַהֲבַת הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא נִקְשֶׁרֶת בְּלִבּוֹ שְׂלֵאָדָם עַד שֶׁיִּשְׁגָּה בְּהַ תְּמִיד כְּרָאוּי וַיַּעֲזֹב כָּל שְׂפֻעוֹלָם חוּץ מִמְּוָה, כְּמוֹ שְׂצוּהָ וְאָמְרוּ: "בְּכָל לְבָבָה וּבְכָל נַפְשָׁה" (דברים ו,ה), אֶלָּא בְּדַעַה שְׂיִדְעָהוּ. וְעַל פִּי הַדַּעַה - עַל פִּי הָאַהֲבָה: אִם מְעַט - מְעַט; וְאִם הֲרָבָה - הֲרָבָה.

2ו לְפִיכָה צְרִיף הָאָדָם לִיַּחַד עֲצָמוֹ לְהִבִּין וְלְהַשְׁכִּיל בְּחֲכָמוֹת וּתְבוּנוֹת הַמוֹדִיעִין לוֹ אֶת קוּנוֹ כְּפִי כַּח שִׁישׁ בְּאָדָם לְהִבִּין וְלְהַשִּׁיג, כְּמוֹ שֶׁבְּאַרְנוּ בְּהַלְכוֹת יְסוּדֵי הַתּוֹרָה (ב,ב ואילוף).

בְּרִיף רַחֲמָנָא דְסִיעֵן אַרְבָּא

יָחוד - ביחידות, בינם לבין עצמם (כבעבודת זרה ה,ג), מפני שמסר זה מתקבל רק מתוך הבנה עמוקה. וייתכן שמשמע בייחוד - 'באופן ברור' (כביסודי התורה ח,ג), שהמסר לא יובן בטעות שאין למעשה כל משמעות. **עַל מְנַת שְׂלָא לְקַבֵּל פְּלוּס** - זו דרישה גבוהה עד מאוד "לנבוני תלמידיהן ומשכיליהן". וכן הוא נוסח הרמב"ם במשנה (אבות א,ג). דרישה כה גבוהה עלולה לעורר אי הבנה (כאילו אין כל שכר), כפי שכבר קרה, ולכן הגרסאות במשנה בימינו מנוסחות במתנות: "שלא על מנת לקבל פרס". **לְעַבֵּד מִיִּרְאָה וְכִדִּי לְקַבֵּל שְׂכָר** - בהדרגה במתן שכר גשמי (לתיאור הדרך ראה פה"מ סנהדרין י,א). **רַז זֶה** - הסוד הזה, לעסוק בתורה לשמה ולעבוד את ה' מאהבה. **וְעַל פִּי הַדַּעַה עַל פִּי הָאַהֲבָה** - אהבת ה' הולכת וגדלה ככל שגדלה ידיעתו. **לִיַּחַד עֲצָמוֹ** - לקבוע את עצמו, או: להתבודד בינו לבין עצמו. **קונו** - ה'. **בְּרִיף רַחֲמָנָא דְסִיעֵן** - ברוך ה' שסייענו. וברוך ה' שסייענו בביאור זה.

נתיב תשובה

מבוא

כפי שמגדיר המהר"ל עצמו, בפתיחה לספרו 'נתיבות עולם', משנתו הרוחנית היא פירוש וביאור לדברי חז"ל. המהר"ל חושף את העומק, ההגיון והשיטתיות שבדברי חז"ל, ודולה מתוכם את יסודות האמונה ועבודת ה'. לשם כך הוא משתמש באוצר מילים 'פילוסופי' המוכר מספרי המחקר של הראשונים (כמו אמונות ודעות, מורה נבוכים, כוזרי וכדומה): חומר וצורה, בכח ובפועל, עילה ועלול וכדומה. השימוש במונחים קבועים לאורך כל ספריו בעקביות, ממחיש את המבנה המסודר והמדויק של התורה שבעל פה. המהר"ל מלמד את החכמה הטמונה בדרשות חז"ל לפסוקים, ומראה שעל אף שהן נראות כמנותקות מפשט הכתוב, הן דווקא מכוונות לעומקו של הפשט. את אגדות חז"ל שנראות כתיאור דמיוני ותלוש מהמציאות, מסביר המהר"ל בדרך משל, ומראה את הרעיונות הרוחניים שחז"ל הסתירו בסיפוריהם.

ספרי 'נתיבות עולם' כוללים ל"ג נתיבות: נתיב התורה, ועוד ל"ב נתיבות (שיש בהם רמז ע"פ הסוד: ל"ב נתיבות ראשית תרומה). ספרים אלו נחשבים ל'ספרי מוסר' כיוון שהם עוסקים בהדרכה מעשית, אולם גם בהם קיימת השקה קבועה עם ענייני אמונה ורעיונות רוחניים, הבאים לידי ביטוי בעולם המעשה.

המבנה של נתיב התשובה:

(א) היכולת לעשות תשובה - (ב) כח פעולת התשובה - (ג) הגדר המעשי של התשובה - (ד) מעלת התשובה - (ה) הוידוי - (ו) י"ג מידות של רחמים - (ז) תענית כחלק מתהליך התשובה - (ח) החטא.

ניתן ללמוד את נתיב התשובה במשך עשרת ימי תשובה, פרק ליום. לקבלת טקסט נתיב התשובה: emunadaf@gmail.com

לעילוי נשמת

הכלה החסודה

אביטל יהודית ז"ל

בת הרב **אייל ואיריס** לבית חיון

נלב"ע א' באב תשע"ב

אביטל, בשאיפתה תמיד למצוא את נקודת האמת בכל דבר. להתבונן, לדעת ולהבין מה רצון ה' מאיתנו בכל רגע, בעדיניות, ברגישות ובנועם להתייחס לכל מי שנקרה בדרכה.

אביטל הצליחה להוות מקור אור ודוגמה לאשת חיל בעלת מידות נאצלות, בערה בלהבת אש קודש מתוך שמחה.

בעז"ה יזכו הלומדים להטמיע בתוכם את הלימוד כך שיהפוך ויהיה חלק מהם,

בבחינת **"כי שם ה' נקרא עליך"**

שיהיו הדברים לעילוי נשמתה הטהורה.

ת.נ.צ.ב.ה.

ביאורים

'נתיב התשובה', הוא אחד מתוך ל"ג נתיבים הכלולים בספרי המוסר של המהר"ל, 'נתיבות עולם'. כדרכו, לכל אורך ספרי 'נתיבות עולם', פותח המהר"ל בפסוק בספר משלי. ספר משלי הוא ספר המוסר הקדום ביותר, שאף נכתב ברוח הקודש ולכן הוא נכלל בתנ"ך במסגרת ה'כתובים'. בפתיחה הזו מלמד אותנו המהר"ל, שלימוד מוסר אמתי חייב להתחיל מספר משלי. המוסר עוסק בשלל נושאים ותחומים, ולכולם יש התייחסות יסוד בספר משלי. לימוד מוסר צריך לפתח את הרעיונות וההדרכות שנמצאות בספר ומתוכם להתרחב, להעמיק ולרכוש תובנות חדשות.

הפסוק שבו פותח המהר"ל, עוסק בחובת האדם לערוך חשבון נפש אישי. השאלה המשמעותית ביותר שכל אדם צריך לשאול את עצמו, היא 'מה המטרה שלי בעולם'. כשיש תכלית ברורה לחיים אזי מערכת השיקולים משתנה בהתאם. במקום התמכרות להנאה מיידית שמבטיחה חיים נוחים שאינם כרוכים במאמץ, הוא מעדיף הרגלים של דחיית סיפוקים, שמעניקים לחיים שלו אתגר ומשמעות. הוא לא שקוע בהווה החולף, אלא נועץ את מבטו לעבר העתיד הנצחי. התביעה הזו לתשומת לב, להשלטת השכל על הרגש צומחת באופן טבעי מהתורה. התורה היא הדרכה אלוקית, שמגלה לנו את מטרת הבריאה, וגם מנסחת עבורנו קוד התנהגות מפורט בהתאמה. מצוות התורה מרסנות את היצרים הטבעיים של האדם, וסוללות לאדם את הדרך כיצד לערוך בהם שימוש מושכל. ה' לא נתן את התורה רק לצדיקים או לחכמים מיוחדים. התורה שייכת לכל אדם מישראל ומתאימה לו והיא אינה מוותרת על אף אדם. כולם, ללא יוצא מן הכלל, מחויבים לסדר את החיים שלהם על פיה. אין 'אנשים פשוטים' חסרי משמעות בעולם, ולכן לכל אדם שנברא יש תפקיד וייעוד שהוא אינו רשאי לוותר עליו.

הרגל נעשה טבע, וכשהאדם מתקבע באורח חיים קלוקל, הוא כבר לא מבחין בבעייתיות שלו. דברי המוסר באים לנער אותו, לטלטל את הנפש, להזכיר לאדם שבביל מה הוא נמצא כאן. גם אם הוא מעד וסטה מהדרך, דבר אינו אבוד. ניתן לשנות, לתקן ולהחזיר את החיים למסלולם הנכון על ידי התשובה.

הרחבות

• תשובה לפני שהאדם עוזב את העולם

וכי אין אתם יראים כי תלכו מן העולם בלא תשובה. בכמה מקומות בדברי חז"ל אנו רואים שחכמינו הדגישו את החשיבות של החזרה בתשובה דווקא לפני שהאדם משיב נשמתו ליוצרה. בדבריו שהובאו בגמרא, מדגיש רבי אליעזר את החשיבות שיש בתשובת האדם לפני מיתתו: "רבי אליעזר אומר: שוב יום אחד לפני מיתתך. שאלו תלמידיו את רבי אליעזר: וכי אדם יודע איזהו יום ימות? - אמר להן: וכל שכן, ישוב היום שמא ימות למחר, ונמצא כל ימיו בתשובה" (שבת קנג:).

לרמתו הרוחנית של האדם ברגע עזיבתו את העולם יש השפעה מכרעת על דינו בבית דין של מעלה: "רבי שמעון בן יוחי אומר: אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה - איבד את הראשונות... ואפילו רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה - אין מזכירים לו שוב רשעו..." (קידושין מ:).

אחד ההסברים לדבר זה הוא שהשעה בה משיב האדם את נשמתו ליוצרה, היא השעה בה הוא משיב את פיקדון החיים שהופקד בידו, וממילא האדם נידון לפי השעה שבה הוא משיב את הפיקדון ליוצרו, וכדברי בעל ספר אורחות צדיקים: "ויחשוב: הנשמה היא פקדון בידו, ואינו יודע מתי יבוא בעל הפקדון ויתבע פקדונו, [הלא צריך] שימרה לנקות את הפקדון, ששיבהו נקי כאשר בא לידו" (אורחות צדיקים שער הזכירה).

שאלות לדין

- מהי החכמה הכל כך גדולה שיש בתורה?
- למה מחשבה וחרטה קשורים דווקא לתורה? לכאורה באופן טבעי כל אדם צריך לחשוב על מעשיו ולהפיק מהם לקחים.

לרפואת גדעון בן ציפורה

נתיב התשובה

פרק א

בספר משלי [א, כ-כה]: 'חַכְמוֹת בַּחוּץ תִּרְנָה ° בְּרַחְבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ: בְּרֹאשׁ הַמְּיוֹת ° תִּקְרָא קִרְיַת הַחֲכָמָה בְּפִתְחֵי שְׁעָרִים בְּעִיר אֲמֶרְיָה תֹאמֶר: עַד מְתֵי פְתִיִם תִּאָּהְבוּ פְתֵי וְלִצִּים לְצִוֹן חֲמָדוֹ לָהֶם וְכִסְיִלִים יִשְׁנָאוּ דַעַת: תִּשְׁוִבוּ לְתוֹכְחָתִי הִנֵּה אֲבִיעָה לָכֶם רוּחִי אוֹדִיעָה דְּבָרֵי אֲתָנָם: יַעַן קִרְאֲתִי וְתִמְאַנּוּ נְטִיתִי יְדֵי וְאִין מִקְשִׁיב: וְתִפְרְעוּ כָּל עֲצָתִי וְתוֹכְחָתִי לֹא אֲבִיתֶם" וגו'.

שְׁלֵמָה הַמְּלֶכֶת רָצָה לומר כי התורה שהיא החכמה, ולכך לא פתיב 'חכמה' רק 'חכמות', שהיא חכמה העליונה ° שאין אחריה דבר, והחכמה הזאת היא "בחוץ תרנה", פְּלוֹמֶר שְׁמִתְחַיֵּב דְּבָר זֶה מִן הַחֲכָמָה שֶׁל תוֹרָה אֵל כָּל בְּנֵי אָדָם, וְזֶהוּ: "בַּחוּץ תִּרְנָה".

וְאָמַר: "בְּרַחְבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ", רָצָה לומר, הַדָּבָר הַזֶּה ° שֶׁהוּא מִתְחַיֵּב מִן הַתוֹרָה, אֵל תֹּאמֶר שֶׁהַחַיִּיב הַזֶּה אֵינוֹ רָק ° לְחַכְמִים גְּדוֹלִים מְאֹד, אֲבָל חַיִּיב זֶה בְּרַחְבוֹת, שֶׁשָּׁם רַבִּים בְּנֵי אָדָם, וְיִתֵּר מְזָה עַד שֶׁתִּקְרָא בְּרֹאשׁ הַמְּיוֹת - שֶׁשָּׁם קְבוּצַת בְּנֵי אָדָם, דְּהֵינּוּ שֶׁהַדָּבָר הַזֶּה מְחַיֵּב אֲצֵל בְּנֵי אָדָם בִּינּוֹנִים וְיִתֵּר מְזָה בְּפִתְחֵי שְׁעָרִים - שֶׁשָּׁם נִכְנָסִים הַכֹּל עַד שֶׁהַגְּזֵרָה ° הַזֹּאת מְחַיֵּבֶת אֲצֵל כָּל בְּנֵי אָדָם, וְאִי אֶפְשָׁר שֶׁנִּעְלַם זֶה ° מִן אָדָם אֶחָד, וְיֵמָּה הוּא הַדָּבָר הַזֶּה, כִּי הָאָדָם יֵשׁ לוֹ לְחַשֵּׁב עַל דְּרָכָיו °.

וְאָמַר: "עַד מְתֵי" וגו', פְּלוֹמֶר, וְכִי אֵין אֲתֶם יְרֵאִים כִּי תִלְכוּ מִן הָעוֹלָם בְּלֹא תְּשׁוּבָה? וְלָכֶּה יֵשׁ לָכֶם לְהִתְחַרֵּט עַל מַעֲשֵׂיכֶם.

תִּרְנָה - תזעקנה. **המיות** - מקום המון בני-אדם. **לא פתיב 'חכמה'** - לא כתוב בלשון יחיד. **חכמה העליונה וכו'** - הכוללת את החכמות כולם. **שמתיחייב וכו'** - מוכרח שהתורה מחמת כללותה ועליונותה פונה לכל בני-אדם. **הדבר הזה** - מה שכתוב בפסוקים הבאים: "עד מתי פתיים" וכו'. **רק** - אלא. **הגזרה** - הציווי. **שנעלם זה** - שנפטר מחיוב זה. **לחשב על דרכיו** - לפשפש ולהתבונן במעשיו.

ביאורים

יש שלושה אבות טיפוס של חוטאים, שכלפיהם מופנית הדרישה לצאת מהשגרה ולערוך חשבון נפש:

א. תאוה: החוטא המצוי ביותר, הוא זה שלא עומד בפיתוי. המפגש עם העולם החומרי מעורר בו יצרים שדוחפים אותו לטעום ממנו בלי הבחנה. הרגשות מצייפים את הנפש, ומייצרים אשליה מדומה כאילו יקשה עליו לתפקד אם הוא יתעלם ממנה. אם הוא רק יקדיש מחשבה מועטת לנושא, הוא יגיע במהירות למסקנה שזה מיותר וחסר ערך. התאוה המנופחת, רגע לאחר שהיא מתממשת, מתנפצת לרסיסים. הריגוש המיידית חולף ביעף, והאדם נשאר בתחושת ריקנות. השעבוד לתאוה היא טיפשות, על פי קנה מידה שכלי-הגיוני. אדם שהולך שבי אחר התאוה, ומאבד שליטה בשל הרגש, מעיד על עצמו שהכוח השכלי רדום אצלו.

ב. ליצנות: יש אדם שחוטא, כי הוא לא מוכן לקבל עליו עול. הוא לא רוצה להכיר בעובדה שיש ערכים שצריך 'להתיישר' לפיהם. הוא מרגיש בנוח בחיים של ריקנות, של חוסר משמעות שבהם הוא יכול לעשות ככל העולה על רוחו. החוטא מחמת תאוה נכשל בשלב ההתמודדות. הוא מאמין בקיומם של מוסר ושל ערכים, אבל הוא לא מסוגל להתגבר בשעת מעשה. לעומתו, לחוטא מחמת ליצנות יש פגם בשלב מוקדם יותר. הוא לא מגיע לזירת המאבק, כי הוא בכלל לא רואה טעם להתאמץ, ומבחינתו כל ההתמודדות מיותרת.

ג. רשעה: זהו החוטא החמור ביותר שמקדש את החטא. לחטוא, מבחינתו, זו אידיאולוגיה ולא חולשה. הוא לא חוטא כי הוא חלש אופי ונכנע לתאוות, וגם לא בגלל חוסר אכפתיות ואדישות. הוא חוטא בכוונה, הוא דוגל בפריקת העול, ו'יצר' בשבילו הוא ערך מקודש. הוא חושב ש'מוסר' הוא דבר רע, שמדכא את הרצון הטבעי של האדם לחיות בהפקרות. הרשע הופך את היצרות, ועושה את החטא לדבר בעל ערך.

התשובה קוראת לכל אחד מסוגי החוטאים, על בסיס המכנה המשותף לכולם, שאיבדו את דרך הישר. דרך הטיפול משתנית מאחד לאחר, בהתאם לסוג הבעיה שבה הוא מצוי.

הרחבות

• החומרה שבבזבוז הזמן

הלצים המכילים ימיהם בהבל במעשים שאין בהם ממש. המשנה במסכת סנהדרין (ג, ג) אומרת שאנשים המשחקים בקוביא פסולים לעדות, ואי אפשר לסמוך על עדותם. הגמרא, באחד מהסבריה, הסבירה שהטעם הוא: "לפי שאין עסוקין ביישובו של עולם" [סנהדרין כד:].

רש"י הסביר את הקשר בין דבר זה לבין הפסול לעדות: "דהואיל ואין עסוקין ביישובו של עולם אינן בקיאים בטיב דינין ומשא ומתן, ואינן יראי חטא" [פירוש רש"י לסנהדרין כד: ד"ה שאין].

ניתן להסביר, שהקב"ה נתן לאדם קצבה של זמן מסוים שבו עליו לפעול טוב בעולמו. על כל אדם לנצל זמן זה, ולמלא אותו בתוכן חיובי המקדם את העולם אל עבר התכלית שלשמה בראו הקב"ה. אדם שבמקום לעסוק בדברים אלו, בוחר לכלות את זמנו בדברים שאינם מקדמים את העולם, מוציא את עצמו מכלל אלה שנחשבים "מיישבי העולם", וממילא גם העיסוק במשא ומתן זר לו, וגם הנאמנות לעשיית רצון ה' והפחד מן החטא אינם שייכים אליו.

שאלות לדיון

א. "המכלים ימיהם בהבל במעשים שאין בהם ממש", אם כן, אצל החוטא והכסיל יש ממש במעשיהם. הייתכן שיש משמעות למעשיהם?

ב. "רק אוהבים הרע", איך אפשר לאהוב רע?

וכנגד ג' פתות מדבר, כי יש חוטא שהוא חומד אל התאוה מן זנות ושאר תאוות, וזהו כת הפתיים שאמר: "תאהבו פתי", שאין נמשך אחר השכל רק אחר הגוף, ולכן יקרא 'פתי' - שאין לו השכל ודעת, וכמו שאמר: "כי תשטה" (במדבר ה, יב) - אין האשה מנאפת עד שתכנס בה רוח שטות (סוטה ג, א), כי הזנות מעשה חמרי, וכאשר מנאפת - נכנס בה רוח שטות, והלך השכל אשר מרחיק התאוות הגופניים.

ואחר כך אמר נגד פת שניה, והם הלצים המכלים ימיהם בהבל במעשים שאין בהם כת הלצים ממש, על זה אמר: "ולצים לצון חמדו להם".

ואחר כך אמר: "וכסילים ישנאו דעת", וזה כנגד בני אדם שהם רעים ורשעים לא מצד כת הרשעים שהם מתאנים אל התאוות, רק שהם רעים, ונפש רשע מתאנה לרע מפני שהוא רע, וזהו: "וכסילים ישנאו דעת", כי הדעת מחיב לעשות הטוב, והם שנאו הדעת רק אוהבים הרע. וכמו כן זכרם דוד בפסוק: "אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב" (תהלים א, א).

ביאורים

חלק מובנה מהתורה היא התשובה. התורה מדריכה אותנו כיצד להתנהג ומתייחסת גם לאפשרות שלא נעמוד בדרישות. היא מכירה את חולשות האדם, ולכן דואגת גם להושיט לו עזרה, ולתת לו הזדמנות לתקן. ה' ברא את האדם בשילוב של גוף ונשמה, והמורכבות הזו יוצרת מתח מתמיד ביניהם. הנשמה מקרינה על הכוח השכלי, שמבטא את החלק הרוחני שבאדם. בעזרת השכל, האדם שופט ומכריע כיצד עליו לנהוג על פי מערכת שיקולים ערכית. הגוף מקרין על המידות והרגשות, שמבטאות את החלק הטבעי שבאדם. ללא בקרה ועיבוד מכוונים, הגוף דוחף את האדם לנהוג על פי מידת ההנאה האישית והסיפוק המיידי. מקומה של התשובה הוא בפער שבין הגוף והנשמה. אדם הנקרע בין הדרכת השכל להתלהבות הרגש, ונכנע להתלהטות היצרים שבווערת בו למרות ידיעת האמת - ראוי לתשובה. ה' מכיר היטב את עוצמת ההתמודדות שהאדם נתון בה, וכמשקל נגד לסחף הטבעי של הגוף הוא מעניק את התשובה. אכן הבוחן לכך שהאדם ראוי לתשובה, היא בכך שהוא בוחר בה. זו עדות לכך, שהחלק הרוחני שבו טהור ותיקין, ורק כוחות החיים הגשמיים מכניעים אותו במישור המעשי. לא רק לחוטא שבוגע שנבע משכחה יש תיקון, אלא גם לחוטא במזיד שנעשה בידיעה יש תיקון, כי רק הגוף 'אשם' בנפילה. אבל אם האדם לא מעוניין בתשובה, ונוח לו בשגרת החיים של החטא, סימן שהמעידות שלו אינן רק 'שיגאת מערכת', אלא 'השקפת עולם'. אצלו יש הסכמה גם מצד הכוח השכלי להיות שרוי בחטא, ולנהל אורח חיים קלוקל. במקרה כזה אין לאדם הזכות והיכולת לשוב בתשובה. כל עוד הוא לא יערוך 'טיפול שורש', וישנה את השקפת עולמו מן היסוד, לא ייווצר בחייו פער אמתי שבתוכו התשובה יכולה לפעול ולגשר. זו הסיבה שנשללה מפרעה הבחירה לעשות תשובה. לאחר שה' פותח פתח לשוב ומאפשר לתקן והאדם בוחר להתעלם, הוא מגלה שישנה התאמה בין הנשמה לגוף בכל מה שקשור לקלוקל מוסרי. כשהאישיות שקועה בחטא בכל כוחותיה, היא לא נותנת מקום לתשובה לחלחל ונועלת את הדלת בפניה.

הרחבות

• כיצד ייתכן שהקב"ה סילק מפרעה בחירה חופשית

מכאן פתחון פה לפינין לומר לא היתה ממונו שיעשה תשובה. הפרשנים האריכו לדון בעניין זה, כיצד ייתכן שהבחירה החופשית נשללה מפרעה, ובכל זאת הוא נענש. המלבי"ם, הביא את דברי הרמב"ם (בהקדמה לפירושו לאבות, פרק ח, ועוד), שהלך בדרכו של המדרש, ואחר כך הוסיף: "והרב יצחק אברבנאל יאמר שפרעה חטא בעונות שבין אדם לחברו... ועל עונות שבין אדם לחברו אין מועיל תשובה, ויאמר עוד שתרופת התשובה היא מצד חסדי ה' להעם המאמינים בו ושבים אליו בכל לב לא להכופרים באלהותו ועובדים עבודה זרה, ועוד יאמר שקשוי לבו היה שה' הטא את לבבו שיחשוב שהמכות באו במקרה או מפאת המערכה שעי' שסרו המכות בכל פעם חשב שקצרה יד ה' מהכותו במכה אחרת וילאה להכותו עוד".

לאחר שהביא המלבי"ם את ההסברים הללו, הוא בחר להסביר באופן אחר: "ולדעת... ה' הבוחן לבב ידע רוע לב פרעה ורשעתו שלא יתן אותם להלוך, ולא שה' יכריחהו לזה ביד חזקה שיהיה בזה משולל הבחירה, כי יעשה זה מצד בחירתו, רק שלפי הטבע הגם שמצד בחירתו לא יתן אותם להלוך, היה ראוי שישלחם מפני הכרח המכות והיסורים, ובזה היה השלוח שלא מצד בחירתו רק מצד ההכרח, וה' רצה שהשלוח לא יהיה עי' הכרח... ועי' חזק ה' את לבו שלא ירך לבבו מפני היסורים ונשאר על בחירתו כאלו אינו סובל מכות ומוסר אכזרי, ומה שלא שלחם תחלה וכן מה ששלחם בסוף הכל היה מתיחס לבחירתו החפשית" [פירוש המלבי"ם לשמות ד, כב-כג].

שאלות לדין

- אם התורה שכלית והאדם אינו שכלי, אז לכאורה התורה אינה מתאימה לאדם. כיצד ייתכן הדבר?
- המהר"ל מתאר מצב של אדם שחוטא מצד השכל ולא מעוניין לעשות תשובה, אבל בסופו של דבר הוא קורא אל ה'. כיצד ייתכן?

לעילוי נשמת משה בן יצחק ז"ל

ואמר: "תשובו לתוכחתי", רצה לומר כי מצות התורה אומרת לחוטאים שישובו לקיים ולשמור מצוות התורה, אף שחטאו מתחייב להם שישובו, וכאשר ישובו החוטאים אל ה' יתברך מקבלם בתשובה. ואף אם היו חוטאים במזיד היה מתחייב מן התורה שיש להם תשובה, פי התורה שהיא שכלית^א לגמרי והאדם אינו שכלי רק^ב הוא בעל גוף, ואלו היה האדם בעל שכל לגמרי וחטא - אין התשובה מועילה לו, פי התשובה בפשיל שיאמר חטאתי והוא מתחרט על מעשיו, והחרטה שיכת לאדם במה שאין כל מעשיו שכליים^א, ולכך לא היה שיה תשובה פלל אם היה האדם שכלי, אבל מפני שהאדם אינו שכלי גמור - תשובה וחרטה שיה בו, ולכך התורה השכלית קורא לחוטאים שישובו.

ואם לא שב בתשובה אחר שיודע שחטא והיה לו לשוב מן חטא, וזה מורה שחטא שלו אם לא שב מצד השכל^א לא מצד שאינו שכלי גמור, ואז מתחייב מן התורה השכלית דבר זה: "יען קראתי ותמאנו נטיתי ידי ואין מקשיב ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם וגו' אז יקראני ולא אענה ישחרני ולא ימצאני".

ובמדרש (שמות רבה יג, א): אמר רבי יוחנן: מכאן פתחון פה לפינין לומר לא היתה ממונו^א הכבדת לב פרעה שיעשה תשובה, שנאמר: "פי אני הכבדתי את לבו" (שמות י, א), אמר ליה רבי שמעון בן לקיש: יסתם פיהם של רשעים, אלא "אם ללצים הוא יליץ" (משלי ג, ד), הקדוש ברוך הוא מתרה בו באדם פעם ראשונה ושניה ושלישית ואינו חוזר בו והוא נועל לבו מן התשובה כדי לפרע ממונו מה שחטא, אף כן פרעה הרשע, כיון ששגר הקדוש ברוך הוא חמשה פעמים ולא השגיח על דבריו, אמר לו הקדוש ברוך הוא: אפתה הקשית ערפך והכבדת את לבך, הריני מוסיף לך טמאה על טמאתך.

וכל זה פאשר התרה בו לשוב ולא שב, אז החטא הזה נחשב מצד שכלו ושוב אין תשובה לדבר זה, ולכך אמר: "אז יקראני ולא אענה", כי פאשר מתרה ה' יתברך באדם שישוב ולא שב - הקדוש ברוך הוא נועל לפניו פתח תשובה אחר כן.

שכלית - רוחנית מופשטת. **רק** - אלא. **והחרטה שיכת וכו'** - החרטה מבטאת שמעשיו הרעים נעשו מחוסר דעת ומחמת המשיכה לתאוות הגוף והחטא אינו קשור מהותית באדם. **שחטא שלו מצד השכל** - שהאידיאולוגיה שלו תומכת בחטא. **לא היתה ממונו** - לפרעה לא היתה אפשרות לשוב והעונש שקיבל אינו מוצדק.

ביאורים

ה' יצר בעולם מערכת כללים רוחנית בעלת מבנה מסודר. כמו בעולם הטבע, יש דברים שמועילים לאדם ויש שמזיקים לו, על פי מידת ההתאמה שלהם לגוף שלו. לגוף האדם צרכים מיוחדים ורגישויות מגוונות, ולכן הוא לא יכול להימצא בכל מזג אוויר, ולאכול מכל הבא ליד. אם הגוף נחשף לדבר שפוגע בו - נגרם לו נזק באופן טבעי. כל עוד הוא לא יקבל טיפול או תרופה ממוקדת כדי להתגבר על הבעיה, הוא לא יוכל להבריא. גם אם האדם יתחרט על מעשיו ויצטער על כך שהוא פגע בגופו, המצב לא ישתנה, כל עוד הוא יושב ללא מעש. על פי אותם כללים בעולם הרוח, לא אמורה להיות שום משמעות לתשובה ללא עשייה. הצער והחרטה אמנם מעידים שהרצון של האדם הוא טוב וטהור, אבל הם לא היו מסוגלים לחולל איזשהו שינוי במערכת שנפגעה מהחטא. התשובה היא חידוש שלא מובן על פי 'הכללים הרגילים', אלא חסד מאת ה'. כוח הפעולה של התשובה לתקן את הפגמים שהאדם יצר, נובע משתי מידות של ה':

1. יושר - החוקים הרוחניים רק מגדירים את הגבולות בין טוב לרע, ומגיבים בהתאם. כשהאדם הפר את החוקים ונהג בדרך לא טובה, הם גורמים לו באופן טבעי לנזק רוחני ולפגם, ולכן מבחינתו אין לתשובה שום ערך. אבל מי שיצר את החוקים, לא כפוף אליהם. ה' יכול לסייע לאדם ש'חצה את הגבולות', לחזור לתוכם. ה' רוצה שהאדם ינהג באורח חיים ישר ומתוקן, ולכן הוא עוזר לו להתיישר בכל מצב.

2. טוב - החוקים הרוחניים הם נוקשים. יש קוד התנהגות קבוע וחד-משמעי, ואין מקום לפשרות והתנצלות. אבל ה', שיצר את החוקים, יכול להתגמש. הוא לא השליך את האדם לתוך מערכת של כללים תובעניים, שקרוב לוודאי שלא יוכל לעמוד בכל דרישותיה, וממתין לראות מה יקרה. ה' חפץ בטוב האדם, ולכן הוא מתערב באופן פעיל ותומך בו, כדי שישמר ולא יינזק.

הרחבות

• ההבדל בין החכמה, הנבואה והתורה ביחס לחוטא

חוטא מֵהַמְרָשׁוּׁ, א. כתב שלא נראה שישנה מחלוקת בין החכמה, הנבואה והתורה, אלא כל אחת מציגה עונש על סוג אחר של חטא: "ואמר כי החכמה תתן עונש למזיד שיתכפר ביסורין והיינו חטאים תרדף רעה כמו שכתוב ובאו עליך כל הקללות האלה ורדפוך וגו' וזה שאמר הכתוב ביום רעה ראה דהיינו ביום רעה שיבואו עליך יסורין ראה תשובה והנבואה תתן עונש לפושע ומורד שהמיתה ממרקת כמ"ש הנפש החוטאת היא תמות והתורה תתן עונש לשוגג שהוא הקרבן והקב"ה במדת חסדו אמר יעשה תשובה ויתודה כו' דאין לך דבר שעומד בפני התשובה וז"ש טוב וישר ה' וגו' שהוא יורה חטאים בדרך בלא עונש ומיתה רק בתשובה שלימה" [חידושי אגדות ליומא לו:].

• מציאותה של התשובה מעל ההיגיון

שְׂמֵצָד הַשְּׂכָל אֵין רְאוּי שְׂיִהְיֶה לְחֻטְא תְּשׁוּבָה. רבי חיים מטשרנוביץ, בספרו "סידורו של שבת", כתב על דברי המדרש הללו: "שאם האדם חטא לפניו ועבר על רצונו וודאי שהי' שורת הדין נותן שלא יקבל בתשובה... הנך רואה בעיניך כי החכמה האנושית והמדריגה הנבואית לא גורו בחוטא שום תיקון כלל... כי באמת התשובה אין לה מקום לפי שורת הדין והשכל... אבל הוא על דרך חסד הגדול וגודל החנינה והחמלה ונדבה הנמשך מאת בורא כל עולמים ברוך הוא וברוך שמו שיקבלנו בתשובה על כי חפץ חסד הוא ולא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכיו וחיה ותגדל חסדו עם האדם לפתוח לו שערי תשובה כרחמיו וכרוב חסדיו להנטותו לתחיה" [חלק ב, דרוש ג, פרק א].

שאלות לדיון

- מהו החידוש הגדול שיש בתשובה? מדוע זה "נפלא בעינינו"?
- אם התורה אומרת דבר מסוים בנוגע לתשובה והקב"ה אומר דבר אחר, אז היכן כתובה ההדרכה של הקב"ה לתשובה?

וּבְמִדְרָשׁ (ולקווי"ש תהלים, רמז תשב): שְׂאָלוּ לְחַכְמָה: חוֹטֵא מֵהַ עֲנִשׁוּ? אָמְרָה: "חֲטָאִים תִּרְדְּףוּ אֵין תְּשׁוּבָה מִצַּד רְעָה" (משלי יג, כא), שְׂאָלוּ לְנְבוּאָה: חוֹטֵא מֵהַ עֲנִשׁוּ? אָמְרָה: "הַנֶּפֶשׁ הַחַטָּאת הִיא תִּמְוֹת" (יחזקאל יח, ד), שְׂאָלוּ לַתּוֹרָה: חוֹטֵא מֵהַ עֲנִשׁוּ? אָמְרָה: יְבִיא אֲשֶׁם וַיִּתְּפַר, שְׂאָלוּ לְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: חוֹטֵא מֵהַ עֲנִשׁוּ? אָמַר: יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה וַיִּתְּפַר, הִדָּא הוּא דְכָתִיב: "טוֹב וַיִּשֶׁר ה' עַל כֵּן יוֹרֶה חֲטָאִים בְּדִרְךָ" (תהלים כה, ח). לְמָהּ הוּא טוֹב? בְּשִׁבִילֵי שְׂהוּא יִשֶׁר, וְלְמָהּ הוּא יִשֶׁר? בְּשִׁבִיל שְׂהוּא טוֹב, עַד כָּאֵן.

בְּמִדְרָשׁ הִזָּה בָּא לְבָאָר, כִּי אִם שְׂהֶאֱמַת הוּא שְׂמֵצָד הַשְּׂכָלֵי אֵין רְאוּי שְׂיִהְיֶה לְחֻטְא תְּשׁוּבָה, מְכַל מְקוֹם יֵשׁ לְאֲדָם תְּשׁוּבָה, וְאָף כִּי נִפְלְאָת הִיא בְּעֵינֵינוּ. וְזֶה שְׂאָמַר: "טוֹב וַיִּשֶׁר ה' עַל כֵּן יוֹרֶה חֲטָאִים בְּדִרְךָ", וְרָצָה לִדְבַר שֶׁה' יִתְּבַרַךְ הוּא מוֹרָה לְחֻטְא הַדִּרְךָ הַיִּשֶׁר שֶׁה' יִתְּבַרַךְ הוּא הַיִּשֶׁר, וּמֵאַחַר שְׂהוּא הַיִּשֶׁר - הוּא גַם כֵּן מוֹרָה הַדִּרְךָ הַיִּשֶׁר לְאֲדָם, וְעוֹד כִּי מִפְּנֵי כִּי הַרְעָה מוֹכֵן לְרִשְׁעִים בְּסוֹף וְהוּא יִתְּבַרַךְ טוֹב וְהַטוֹב רוֹצֵה בְּטוֹב וְלֹא בְּרַע שְׂיִהְיֶה לְרִשְׁעֵי, וְלִפְיָךְ מֵצַד ב' בְּחֵינֹתֵי מֵהַ שְׂהוּא יִתְּבַרַךְ טוֹב וַיִּשֶׁר, רְאוּי שֶׁה' יִתְּבַרַךְ מוֹרָה לְחֲטָאִים שֶׁהֵם הוֹלְכִים בְּדִרְךָ מְעַקֵּם, מוֹרָה לָהֶם אֶל דִּרְךָ הַיִּשֶׁר וְלִהְיוֹת אוֹתָם מִן הַרְעָה אֲשֶׁר מוֹכֵן לְרִשְׁעִים.

התשובה ראויה
מה'

בְּשִׁבִיל - בגלל. **שְׂמֵצָד הַשְּׂכָל** - לא ניתן לתקן את המעשים הרעים שכבר נעשו. **ב' בְּחֵינֹת** - כשהאדם חטא הוא גם נטה מהדרך הישרה וגם סופו להיענש והקב"ה מורה לאדם את היכולת לשוב ולתקן את שני הדברים.

